

УДК 343.140.02

DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-48-2-11-22>

**ДОКТРИНА ПЛОДІВ ОТРУЙНОГО ДЕРЕВА:
ВІТЧИЗНЯНА ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ**

Байрачна Л.К., Карпенко М.В.

**FRUIT OF POISONOUS TREE DOCTRINE:
DOMESTIC AND INTERNATIONAL PRACTICE OF APPLICATION**

Bayrachna L.K., Karpenko M.V.

У статті розкрито й деталізовано доктрину плодів отруйного дерева, як одну з найбільш актуальних концепцій кримінального процесу, що передбачає фундаментальне теоретико-прикладне значення в розрізі практики міжнародних судових органів.

Стаття присвячена стандартам допустимості доказів, що сформовані та ґрунтуються на практиці Європейського суду з прав людини. Зокрема, здійснено аналіз правових позицій ЄСПЛ, які порушують проблемні аспекти допустимості доказів та їхню оцінку національними судами з метою дотримання процесуальних гарантій.

Як результат роботи, визначено сутність доктрини плодів отруйного дерева з огляду на походження й підходи до розуміння, крізь призму практики Верховного Суду України та його вагомість у вітчизняній судовій системі. Визначено, що доктрина передбачає, якщо внаслідок порушення кримінального процесуального законодавства неприпустимими є джерело доказів, то такими ж будуть й інші докази, отримані за його допомогою. Встановлено, що першочерговою умовою застосування дослідженої доктрини є причинно-наслідковий зв'язок між первинними недопустимими доказами, які одержані з порушенням істотних прав і свобод особи в кримінальному процесі й похідними доказами, що здобуті завдяки цій інформації.

***Ключові слова:** Верховний Суд України, доктрина плодів отруйного дерева, Європейський суд з прав людини, кримінальний процес, недопустимість доказу, право на справедливий суд, практика суду.*

Постановка проблеми. Реформування кримінального процесуального законодавства України за допомогою імплементації міжнародної судової практики є вагомим складовим елементом у забезпеченні прав і свобод особи, а також дотримання верховенства права в кримінальному провадженні.

Наразі система кримінального правосуддя в Україні не є досконалою, а більша частина того, що змушує цю систему функціонувати, — це закони, принципи й

процедури, встановлені для забезпечення порядку. Зазначені функціональні елементи забезпечують застосування законів та справедливе поведіння з обвинуваченим під час усього кримінального провадження.

Сучасний міжнародний підхід до захисту прав людини враховує застосування доктрини плодів отруйного дерева, що ґрунтується на відповідних позитивних зобов'язаннях держави щодо захисту основоположних прав та свобод людини від їхнього порушення третіми особами.

Враховуючи, що доктрина плодів отруйного дерева набуває все більшого поширення в національній та зарубіжній судовій практиці, необхідно наголосити на актуальності цього питання в розрізі фундаментального теоретико-прикладного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження, присвячені доктрині плодів отруйного дерева, вельми різноманітні та охоплюють багато аспектів допустимості доказів. Значна увага до досліджуваної теми зумовлена тим, що підхід до визнання доказів недопустимими впливає на реформування кримінального процесуального законодавства України. Зазначений фактор став підґрунтям для робіт широкого кола науковців, а саме: В. В. Бурлака, Л. В. Гаврилюка, В. Г. Дрозда, О. М. Дроздова, О. В. Дроздової, С. О. Ковальчука, О. М. Толочка, С. О. Шульгіна, О. Г. Яновської та інших. Проте, незважаючи на значний обсяг, майже всі наукові роботи, спрямовані на процес визнання доказів недопустимими та оминають ґрунтовне дослідження доктрини плодів отруйного дерева.

Метою дослідження є детальний аналіз змісту й сутності доктрини плодів отруйного дерева в розрізі сучасної міжнародної судової практики, яка допоможе вирішити проблемні аспекти розуміння цієї концепції й ефективного застосування в українському судочинстві.

Викладення основного матеріалу. Доктрина плодів отруйного дерева (англ. fruit of the poisonous tree) було запроваджено Верховним Судом США з метою оцінки допустимості доказів у кримінальних справах. Зміст доктрини полягає в тому, що джерело доказів («дерево») є недопустимим («отруєним»), а відповідно, всі інші докази, які здобуті за його допомогою («плоди»), також є недопустимими, тобто не підлягають виокористанню при доведенні вини.

Концепція плодів отруйного дерева сформувалась у рішенні від 1920 року в справі Сільверторн Ламбер Ко проти Сполучених Штатів. Відповідно до обставин справи, Фредерік Сільверторн намагався ухилитись від сплати податків, після чого Федеральні агенти незаконним шляхом вилучили податкові книги в офісі компанії Ламбер, яка належала обвинуваченому, та зробили копії цих записів. У Верховного Суду США виникло питання, чи були докази допустимими, якщо походили від доказів, здобутих незаконно й дійшов висновку, що незаконно скопійовані матеріали стали «отруйними» та неприйнятними. Окрім цього, Суд у рішенні зазначив, що застосування інформації, здобутої незаконним шляхом та забороненими засобами применшує роль Четвертої поправки Конституції США до простої «форми слів» [1].

Згодом, відповідно до практики Верховного Суду США, доктрина плодів отруйного дерева набула досить детального тлумачення, наприклад, у рішенні від 1963 року в справі Вонг Сунь проти Сполучених Штатів. Суд США констатував, що доктрина має значення обов'язкового елементу належної процедури, в розрізі того, що наркотичні засоби, які було знайдено внаслідок відомостей, здобутих з порушенням Четвертої поправки Конституції США, підлягають виключенню та не можуть бути враховані у процесі судового розгляду [2].

На переконання О. М. Толочка, назва досліджуваної доктрини походить від біблійного тексту, в якому йдеться, що плоди отруйного дерева є також отруйними. Водночас, перша згадка цієї назви міститься у рішенні від 1939 року у справі Нардон проти Сполучених Штатів, що було сформульовано суддею Феліксом Франкфуртером [3, с. 189].

Доктрина плодів отруйного дерева, що також відома, як доктрина похідних доказів — це норма кримінального процесуального права, яка робить неприпустимими докази, отримані під час незаконного обшуку, арешту або допиту. Тобо докази, що є «плодами», стають зіпсованими, адже вони надійшли від незаконної процесуальної дії, яка є «отруйним деревом» [4]. Згідно з цією доктриною потрібно вилучити не тільки незаконно здобуті докази, а й усі інші докази, які були отримані в результаті використання цих доказів. Судові органи мають вважати ці докази плодами отруйного дерева.

Мета доктрини полягає в запобіганні неправомірної поведінки поліції. Початковим незаконним доказом є отруйне дерево, а будь-які докази, які походять від цього дерева, так само отруєні. Плоди отруйного дерева стосуються як речових доказів, так і свідчень, що отримані незаконним шляхом. Найбільш поширеною причиною використання цієї доктрини є клопотання сторони захисту про виключення доказів, що вплинули б негативно на підсудного при вирішенні справи, що походять від незаконного обшуку. Як приклад, у процесі допиту в поліції підозрюваний просить надати доступ до захисника, але поліція ігнорує запит і продовжує допит. Через певний час, підозрюваний, втомлений від процесу допиту, під тиском та примусом зізнається у пограбуванні. Результатом є зіпсоване зізнання, адже поліція не змогла зупинити допит у необхідний час. Відповідно до змісту положень КПК України використання доктрини плодів отруйного дерева відбувається не тільки судом, а й застосовується стороною обвинувачення протягом досудового розслідування [5, с. 215].

В розрізі розглянутих проблемних аспектів аспектів наявні різні шляхи незаконного отримання доказів. Найбільш

поширеними випадками незаконного отримання доказів є: прослуховування чи запис телефону, окрім випадків, передбачених у законодавстві, незаконний обшук та виїмка, запис діяльності за допомогою прихованих камер. Зазначені ситуації є більш розповсюдженими в першу чергу через байдуже ставлення та нехтування процедурами й гарантіями належного кримінального процесу, низький рівень якості досудового розслідування, відсутність бажання в судів не враховувати такі незаконно отримані докази через побоювання випустити винну особу на свободу, сприймаючи помилки, як просто технічність [6, с. 245]. На нашу думку, небезпека врахування плодів отруйного дерева реальна, адже більшість юрисдикцій відійшли від цього принципу повністю, чи, у будь-якому разі, істотно нехтують ним. Виключення доказів, здобутих незаконним шляхом, безперечно, змусило б правоохоронні органи поліпшувати свої методи й проводити розслідування відповідно до чинного законодавства. Водночас, це також може захистити права на належну процедуру, особисту свободу, попереджаючи свавілля органів державної влади.

Доктрина плодів отруйного дерева є більш розгорнутим правилом виключення, проте необхідно розуміти різницю цих понять. Необхідно зазначити, що правило виключення дозволяє судам виключити докази в процесі судового розгляду, у випадку їхнього отримання з порушенням Конституції України. Доктрина плодів отруйного дерева розширює правило виключення, усуваючи будь-які докази, отримані за допомогою іншого доказу шляхом незаконного обшуку, вилучення або арешту. Першочерговий доказ, здобутий внаслідок порушення норм Конституції України є отруйним деревом, а його плоди охоплюють всю іншу доказову базу, що виявляється пізніше через докази,

отримані в результаті первинного порушення. На наше переконання, витоки досліджуваної доктрини полягають у презумпції невинуватості, згідно з вимогами якої «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях» [7].

Відповідно до здійсненого аналізу проблемних питань, доктрина плодів отруйного дерева знайшла своє вираження в багатьох рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Погодимось із думкою С. О. Ковальчука, що доктрина плодів отруйного дерева, як і практика ЄСПЛ не завжди надають абсолютне значення в аспекті порушення права на справедливий суд [8, с. 95].

Завданням ЄСПЛ не є встановлення винуватості заявників чи безпосереднє визначення окремого доказу допустимим відповідно до норм національного законодавства. Зокрема, ЄСПЛ неодноразово підкреслював, якщо національний суд нехтує позиціями заявника, а також перешкоджає оскарженню допустимості доказів, то порушуються вимоги обґрунтованості судового рішення загалом. Саме тому ці дії є підставою для звернення до ЄСПЛ із заявою про порушення ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенції), яку буде визнано прийнятною [9, с. 58].

Наприклад, у справі «Гефген проти Німеччини» зазначається, що докази є недопустимими, якщо були здобуті із суттєвими порушеннями прав та свобод людини, зокрема, за допомогою катування, нелюдського чи таким, що принижує гідність поводження. Згідно з обставинами справи, заявник викрав одинадцятирічного хлопчика з метою отримати викуп. Під час допиту слідчий пригрозив заявнику тортурами, аби отримати інформацію про місце перебування

дитини, як наслідок, Гефген зізнався у вбивстві. Судовий розгляд розпочався з того, що захисник обвинуваченого заявив, всі докази, здобуті на основі визнання вини, вчинені під психологічним тиском та стали плодами отруйного дерева, відповідно, мають підлягати виключенню з процесу.

Згідно з позицією Великої Палати ЄСПЛ в контексті порушення ст. 6 Конвенції, національний суд використав докази, здобуті як непрямий результат заяв, отриманих від заявника, що викликало несправедливий судового розгляд. Проте, враховуючи конкретні обставини справи, відповідне добровільне визнання провини заявником у процесі судового засідання було покладене в основу з метою його засудження. Низка інших доказів, враховуючи ті, що були оскаржені, виконують тільки допоміжну функцію, і на них покладался обов'язок підтвердити правдивість цього зізнання, що було отримане в законний спосіб. Окрім цього, Гефген мав повноцінне право на захист і свободу від самовикриття [10].

У розглянутій справі були розірвані ланцюги причинно-наслідкових зв'язків, які поєднують заборонені методи у процесі допиту й визнання вини заявником. Відповідне дослідження доказів у комплексі є першочерговим для доктрини плодів отруйного дерева. Саме тому ЄСПЛ наголосив на неприйнятності порушення ст. 6 Конвенції [11].

Також у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» було застосовано доктрину плодів отруйного дерева і підкреслюється, що докази, здобуті з порушенням порядку, мають наслідком несправедливість усього кримінального провадження. Саме тому навіть у випадку, якщо такі докази мали вагому доказову силу й їхнє застосування передбачало остаточне рішення в справі.

ЄСПЛ констатував, що, якщо в особи в процесі її ув'язнення виникають тілесні

ушкодження, то тягар доведення обставин, часу, місця й причин їхньої появи, покладається на відповідний органи влади. Непереконливість пояснень уповноваженого органу й суперечливість висновків проведеної експертизи доводить, що жорстоке поводження, із застосуванням електричного струму, погрози вбивством вагітної дружини й завдання тілесних ушкоджень заявнику призвели до єдиного наслідку, а саме: залякування й приниження гідності, і, як результат, отримання зізнання у вчиненні злочину, яке є плодом отруйного дерева, приводячи до несправедливого судового розгляду [12].

Зокрема, у Рішенні ЄСПЛ «Хан проти Сполученого Королівства» від 12 травня 2000 року було регламентовано, що незалежно від урегульованості питань щодо правомірності прослуховування розмов заявників національним законодавством, було порушено ст. 8 Конвенції. А втім, заявник безпосередньо мав широкий обсяг можливостей оскаржити застосування цих записів, як доказів, а також їхню достовірність, проте скористався зазначеним правом тільки частково. Окрім цього, національні суди різних інстанцій цілком ґрунтовно досліджували питання допустимості цих доказів, усвідомлювали небезпеку невмотивованого визнання прийнятними доказів, здобутих незаконним шляхом [13].

Отже, якщо процеси розгляду справ загалом є справедливими, то й здобуті всупереч чинному законодавству докази у провадженні можуть бути прийнятними.

З огляду на практику ЄСПЛ, ми не погоджуємось з дослідниками, які констатують, що взагалі не існує будь-яких принципів та вимог допустимості доказів, адже це є першочерговим завданням національних судів в межах розгляду справи. Водночас, ЄСПЛ згідно з принципом

субсидіарності не є судом четвертої інстанції, а також не є найвищою ланкою у судовій системі держав. Зокрема, Європейський суд з прав людини не оцінює повторно докази, проте в контексті справедливого розгляду здійснює аналіз якості таких доказів й дотримання процесуальних гарантій під час їхнього отримання. Така практика дозволяє ЄСПЛ піддавати сумніву достовірність чи точність доказової бази, а також справедливість судового розгляду загалом. Зазначений підхід ЄСПЛ закріпив, вирішуючи справу «Лісіца проти Хорватії» від 25 лютого 2010 року [14].

В контексті напрацьованої практики, ЄСПЛ виробив чіткі стандарти допустимості доказів, зокрема, згідно з доктриною плодів отруйного дерева задля здійснення справедливого судового розгляду, а саме:

1) рівень інтенсивності порушення прав, гарантованих Конвенцією;

2) наявність порушень статей Конвенції, що вчинені відповідно до суспільно виправданої мети;

3) судовий контроль чи інші перевірки, зокрема, можливість заявника оскаржити застосування доказів, здобутих незаконним шляхом;

4) висновки, що висловлені стороною обвинувачення на підставі цих доказів, інші матеріали справи [15, с. 35].

Водночас, суддя ЄСПЛ Ганна Юдківська наголошує, що під час вирішення питань щодо відповідності ст. 6 Конвенції застосування доказів, здобутих з порушенням законної процедури, необхідно досліджувати три найголовніші умови, як-от:

1) наявність процедурних гарантій;

2) якісні показники доказової бази;

3) значення доказів для обвинувальних вироків [16, с. 843].

На нашу думку, найважливіше проблемне питання, що потрібно вирішувати ЄСПЛ під час розгляду справи, є оцінка

сукупності обставин справи про справедливе провадження в цілому, водночас, враховуючи способи, за допомогою яких були здобуті докази. Це передбачає здійснення перевірки законності доказів, їхнє дослідження в контексті порушень прав, гарантованих Конвенцією, з визначенням характеру можливих порушень.

Якщо доктрини американських судів є цікавими виключно з точки зору теоретичного дослідження, то висновки ЄСПЛ стають обов'язковими для застосування українськими судами. Відповідно до положень статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», під час розгляду справ суди застосовують Конвенцію та практику ЄСПЛ, як джерела права [17]. Отже, при ухваленні рішень у кримінальних справах суди мають керуватись не лише вимогами глави 4 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), а й практику Європейського суду з прав людини.

А втім, потрібно констатувати, що доктрина плодів отруйного дерева знайшла нормативне регулювання й в національних джерелах кримінального процесуального права. Так, КПК України передбачає положення концепції плодів отруйного дерева, що закріплена у частині 1 статті 87 КПК України, а саме: «Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини» [18]. Водночас, в Україні доктрину плодів отруйного дерева широко застосовують у практиці Верховного Суду України.

Значення концепції плодів отруйного дерева в національному законодавстві України також полягає в тому, що докази, які будуть здобуті шляхом істотних порушень прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України, законами, міжнародними договорами, а також будь-яка інша доказова база, отримана внаслідок використання інформації з порушенням принципу верховенства права, є недопустимою.

На додаток, передбачається, що недопустимими є не тільки ті докази, що були здобуті з порушеннями законодавства, а й ті, що є похідними від недопустимих. Тобто, фактично, допустимі докази, що отримані за допомогою відомостей, джерелом яких є недопустимі докази, також будуть недопустимими.

Також згідно з частиною 2 статті 89 КПК України, під час встановлення очевидної недопустимості доказів, необхідно враховувати неможливість дослідження таких доказів чи припинення їхнього дослідження на судовому засіданні, якщо воно вже було розпочато [18].

Одним із фундаментальних рішень щодо застосування судом доктрини плодів отруйного дерева в Україні є постанова Верховного Суду від 17 вересня 2019 року у справі № 243/2194/18, згідно з якою констатується, що ця доктрина потребує вчинення логічних операції з метою встановлення джерел походження інформації, через яку було отримано кожен доказ, що обґрунтовує рішення суду [19].

На нашу думку, в цих ситуаціях саме суд має здійснювати правову оцінку обставин і враховувати допустимість кожного доказу окремо, відділяючи докази, що були отримані шляхом інформації, здобутої внаслідок істотних порушень прав та свобод людини.

Так, Велика Палата Верховного Суду (далі – ВП ВС) здійснювала перегляд справи

після встановленого ЄСПЛ у рішенні «Алахвердян проти України» порушення права на справедливий суд, роз'яснивши, які саме докази є плодами отруєного дерева. Йдеться про постанову ВП ВС від 13 листопада 2019 року у справі №1-07/07 про перегляд за виключними обставинами кримінальної справи щодо особи, засудженої до довічного позбавлення волі за умисне вбивство двох осіб на замовлення, вчинене групою осіб з особливою жорстокістю. Зазначається, що відповідно до наявного у практиці ЄСПЛ поняття концепції плодів отруйного дерева, якщо джерела доказів недопустимі, всі інші матеріали, одержані за їхньої допомогою, будуть також недопустимими [20].

Погодимося, що досліджувана доктрина включає оцінку не тільки кожного засобу доказування окремо, а і всього ланцюга пов'язаних безпосередньо між собою доказів, якщо одні впливають з інших та є похідними. Головною умовою віднесення доказів до плодів отруйного дерева є чіткі та достатні підстави вважати, що відповідні матеріали не були б здобуті за відсутності інформації, що одержана незаконно. Як висновок, одне лише порушення встановлених законодавством порядків отримання інформації є безумовною перешкодою для застосування доказів, як підтвердження протиправності. Саме тому постановою ВП ВС від 13 листопада 2019 року у справі № 1-07/07 змінила обвинувальний вирок щодо виключення посилання на недопустимі дані. ВП ВС підкреслила, що якщо усунути із вироку докази, що, на переконання ЄСПЛ, є отруйними, то це не вплине на його законність й обґрунтованість, адже висновки щодо винності у цій конкретній справі ґрунтуються на сукупності інших доказів, що є допустимими, процедура отримання яких визнана такою, що відповідає Конвенції [20].

До концепції плодів отруйного дерева неодноразово звертається в своїх рішеннях Касаційний кримінальний суд Верховного Суду (далі – ККС ВС), як-от у постанові від 05 серпня 2020 року в справі № 334/5670/18. Згідно з матеріалами кримінального провадження, суд першої інстанції задовольнив клопотання адвоката про визнання недопустимим протоколу відібрання біологічних зразків у засудженого з порушенням його права на захист у процесі здійснення відповідної слідчої дії. Як наслідок, враховуючи доктрину плодів отруйного дерева, окрім безпосередньо самого протоколу, суд визнав недопустимим інший доказ, а саме – висновок експерта, отриманий за допомогою інформації, здобутої із суттєвими порушеннями прав та свобод людини. ККС ВС наголосив на протиріччях відповідного рішення суду першої інстанції, адже посилання на результати експертизи, що визнані недопустимими, як на підстави визнання винуватості особи, відповідно до концепції плодів отруйного дерева негативно впливають на законність та обґрунтованість вироку [21].

Взірцевою є постановою ККС ВС від 12 серпня 2020 року в справі № 333/7457/16-к, де суд також посилався на доктрину плодів отруйного дерева. Відповідно до обставин справи недопустимими було визнано докази, здобуті з порушенням процесуальної процедури. Доказову базу становили отримані прокурором ще в 2015 році диски, що зафіксували контрольну закупівлю. Ці докази підтверджували факти вчинення особою протиправних дій у листопаді 2015 року, але відомості до ЄРДР унесені тільки у серпні 2016 року, тобто був пропущений строк лише. Отже, інформація з DVD-R дисків, що було покладено в основу обвинувачення, є недопустимою, бо її

отримано з порушенням встановленої процесуальної процедури [22].

Підсумовуючи, ККС ВС констатував, що необхідно здійснювати оцінку допустимості всього ланцюга доказів, які походять один від одного, а не кожного окремо. Посилаючись на розглянуте нами раніше рішення ЄСПЛ у справі «Хан проти Сполученого Королівства» [13], ККС ВС підкреслив, що під час визнання недопустимим одного доказу в пов'язаному ланцюзі, суди мають у відповідній ситуації вирішувати питання щодо справедливості всього судового розгляду. Також Касаційний кримінальний суд Верховного Суду використав досліджувану доктрину у багатьох інших справах, наприклад, № 488/2433/15 [23] та № 676/3183/15-к [24].

Висновки. На підставі проведеного дослідження, зазначимо, що доктрина плодів отруйного дерева набула широкого застосування в правозастосовній практиці, адже є важливим складовим елементом права на справедливий суд. Її зміст можна сформулювати так: «Якщо джерело доказів є недопустимим, то всі докази, отримані за його допомогою, будуть також визнані недопустимими».

Відповідно до здійсненого аналізу практики Верховного Суду США, Європейського суду з прав людини та Верховного Суду можемо дійти висновку, що доктрина плодів отруйного дерева має особливе значення в розрізі оцінки допустимості доказів. Так, у випадку істотного порушення прав особи, докази мають визнаватись недопустимими, відповідно, роблячи інші похідні докази, що були здобуті завдяки ним, також недопустимими. Розглянуті порушення, враховуючи їхній характер, несуть загрозу для справедливого розгляду справи. А втім, цей стандарт не буде враховуватись, якщо засосування недопустимого доказу не мало першочергового значення для

обвинувального вироку, тобто відповідно до матеріалів справи, наявні інші докази, що констатують вину особи та висновки обвинувачення, водночас, національне законодавство запроваджує ефективні процедурні гарантії судового контролю в проблемних питаннях допустимості доказової бази, що може використати особа.

Досліджувана доктрина є однією із головних напрямів визнання доказів недопустимими, як у практиці ЄСПЛ, так і Верховного Суду. Відповідно до мети доктрини, має дотримуватись одне з фундаментальних прав у здійсненні кримінального провадження – прийняття справедливого рішення, – адже обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, здобутих незаконним шляхом, а всі сумніви щодо винуватості особи, мають тлумачитись на її користь.

Доктрина плодів отруйного дерева та її застосування у кримінально-процесуальному законодавстві забезпечує захист прав людини та громадянина, що підкреслює досвід кримінального судочинства. Розглянута доктрина є важливою умовою підвищення ефективності кримінального процесу, виконання завдань кримінального судочинства, запобігання недбалому чи необачному порушенню зі сторони правоохоронних органів, що потребує подальшого аналізу й вдосконалення.

Література:

1. Decision U. S. Supreme Court in case of Silverthorne Lumber Co., Inc. v. United States (1920) 251 U.S. 385 URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/251/385>. (дата звернення: 27.09.2024 р.).
2. Decision U. S. Supreme Court in case of Wong Sun v. United States (1963) 371 U.S. 471 URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/371/471>. (дата звернення: 27.09.2024 р.).

3. Толочко О. М. Гуманізація доказування у кримінальному провадженні Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2014. № 4. С. 187–196.

4. Дроздов О., Дроздова О., Шульгін С. Чи може справедливий суд «уживати» плоди отруєного дерева: міжнародний історичний екскурс та національні реалії. *Практика ЄСПЛ. Український аспект*. URL: <https://www.echr.com.ua/chi-mozhe-spravedlivij-sud-uzhivati-plodi-otruyenogo-dereva-mizhnarodnij-istorichnij-ekskurs-ta-nacionalni-realii>. (Дата звернення: 27.09.2024 р.).

5. Яновська О. Г. Застосування доктрини «плодів отруєного дерева» при перегляді судових рішень за виключними обставинами. *Кримінальний процес і криміналістика: виклики часу*: зб. статей за матеріалами всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 20-річчя кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, 24 січня 2020 р.). Львів. 2020. С. 213-219.

6. Визнання доказів недопустимими в кримінальному провадженні: аналіз слідчої практики крізь призму судових рішень: монографія / В.Г. Дрозд, В.В. Бурлака, Л.В. Гаврилюк та ін. ; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Держ. наук.-досл. ін-т. Київ : 7БЦ, 2021. 425 с.

7. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.

8. Ковальчук С.О. Правило «плодів отруєного дерева» та практика його застосування при оцінці допустимості речових доказів. *Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми*: зб. матеріалів IV всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 24-25 квітня 2015 року). Івано-Франківськ. 2015. С. 92-97.

9. Коруц У. З. Міжнародно-правовий захист права на справедливий судовий розгляд в практиці Європейського суду з прав людини та правозастосовна практика України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2015. 229 с.

10. «Гефген проти Німеччини»: рішення Європейського суду з прав людини від 01.06.2010 р. (Заява № 22978/05). URL: <https://policehumanrightsresources.org/gafgen-v-germany-application-no-22978-05> (дата звернення: 27.09.2024 р.).

11. Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 04.11.1950). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (дата звернення: 27.09.2024 р.).

12. «Нечипорук та Йонкало проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 21.04.2011 р. (Заява № 42310/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683. (дата звернення: 27.09.2024 р.).

13. «Хан проти Сполученого Королівства»: рішення Європейського суду з прав людини від 12.05.2000 р. (Заява № 35394/97). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_020. (дата звернення: 27.09.2024 р.).

14. «Лісіца проти Хорватії»: рішення Європейського суду з прав людини від 25.02.2010 р. (Заява № 20100/06). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-97213&filename=CASE%20OF%20LISICA%20v.%20CROATIA.docx&logEvent=False>. (дата звернення: 27.09.2024 р.).

15. Ахтирська Н.М., Касько В.В., Маланчук Б.А., Мелікян А., Пошва Б.М., Фулей Т.І., Шукліна Н.Г. Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорстокому поводженню і безкарності: науково-практичний посібник для суддів / За заг. ред. проф. Маляренка В.Т. К.: «К.І.С.», 2011. 320 с.

16. Юджівська Г. Ю. Огляд загальних гарантій справедливого судового процесу – ч. 1 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. *Право України*. 2013. Вип. 3. С. 795-877.

17. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. *База даних «Законодавство України»* / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>. (дата звернення: 27.09.2024 р.).

18. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. С. 88.

19. Постанова Верховного Суду від 17.09.2019 р., справа № 243/2194/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84449791>. (дата звернення: 27.09.2024 р.).

20. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.11.2019 р., справа № 1-07/07. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85869105>. (дата звернення: 27.09.2024 р.).

21. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.08.2020 р., справа № 334/5670/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90906069>. (дата звернення: 27.09.2024 р.).

22. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.08.2020 р., справа № 333/7457/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91010414>. (дата звернення: 27.09.2024 р.).

23. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19.09.2019 р., справа № 488/2433/15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84573737>. (дата звернення: 27.09.2024 р.).

24. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.06.2019 р., справа № 676/3183/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82492138>. (дата звернення: 27.09.2024 р.).

References:

1. Decision U. S. Supreme Court in case of Silverthorne Lumber Co., Inc. v. United States (1920) 251 U.S. 385 URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/251/385>. (Accessed 27.09.2024 p.).

2. Decision U. S. Supreme Court in case of Wong Sun v. United States (1963) 371 U.S. 471 URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/371/471>. (Accessed 27.09.2024 p.).

3. Tolochko O. M. Humanization of Evidence in Criminal Proceedings Scientific Journal of the National Academy of Prosecution of Ukraine. 2014. № 4. S. 187-196.

4. Drozdov O., Drozdova O., Shulgin S. Can a fair court “eat” the fruit of a poisoned tree: international historical overview and national realities. The practice of the ECHR. Ukrainian aspect. URL: <https://www.echr.com.ua/chi-mozhe-spravedlivij-sud-uzhivati-plodi-otruyenogo-dereva-mizhnarodnij-istorichnij-ekskurs-ta-nacionalni-realii>. (Accessed 27.09.2024).

5. Yanovska O.G. Application of the doctrine of “fruit of the poisoned tree” in the review of court decisions in exceptional circumstances. Criminal Procedure and Criminalistics: Challenges of the Time: a collection of articles based on the materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference on the occasion of the 20th anniversary of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics of Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, January 24, 2020). Lviv. 2020. S. 213-219.

6. Recognition of evidence inadmissible in criminal proceedings: analysis of investigative practice through the prism of court decisions: monograph / V.H. Drozd, V.V. Burlaka, L.V. Havryliuk et al: 7BC, 2021. S. 425.

7. Constitution of Ukraine of June 28, 1996. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. № 30. S.141.

8. Kovalchuk S.O. The rule of “fruit of the poisoned tree” and the practice of its application in assessing the admissibility of material evidence. The legal system of Ukraine: current state and topical issues: collection of materials of the IV All-Ukrainian scientific and practical conference (Ivano-Frankivsk, April 24-25, 2015). Ivano-Frankivsk. 2015. S. 92-97.

9. Koruts U. Z. International legal protection of the right to a fair trial in the practice of the European Court of Human Rights and law enforcement practice of Ukraine: PhD in Law: 12.00.11. Kyiv, 2015. S. 229.

10. “Gefgen v. Germany: Judgment of the European Court of Human Rights of June 01, 2010 (Application No. 22978/05). URL: <https://policehumanrightsresources.org/gafgen-v-germany-application-no-22978-05>. (Accessed 27.09.2024).

11. European Convention on Human Rights (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 04.11.1950). URL: https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (Accessed 27.09.2024).

12. “Nechyporuk and Yonkalo v. Ukraine: Judgment of the European Court of Human Rights of

21.04.2011 (Application no. 42310/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683. (Accessed 27.09.2024).

13. “Khan v. the United Kingdom: judgment of the European Court of Human Rights of 12.05.2000 (Application no. 35394/97). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_020. (Accessed 27.09.2024).

14. “Lisica v. Croatia: judgment of the European Court of Human Rights of 25.02.2010 (Application no. 20100/06). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-97213&filename=CASE%20OF%20LISICA%20v.%20CROATIA.docx&logEvent=False>. (Accessed 27.09.2024).

15. Akhtyrskaya N.M., Kasko V.V., Malanchuk B.A., Melikian A., Poshva B.M., Fulei T.I., Shuklina N.G. Application of European standards for combating ill-treatment and impunity in Ukraine: a scientific and practical guide for judges / Edited by Prof. Malyarenko V.T. Kyiv: K.I.S., 2011. S. 320.

16. Yudkivska H. Overview of general guarantees of a fair trial - Part 1 of Article 6 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Law of Ukraine. 2013. Issue 3. S. 795-877.

17. On the Execution of Judgments and Application of the Practice of the European Court of Human Rights: Law of Ukraine of 23.02.2006 №. 3477-IV. Database “Legislation of Ukraine” / Verkhovna Rada of Ukraine. Council of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>. (Accessed 27.09.2024).

18. Criminal Procedure Code of Ukraine of April 13, 2012. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. S. 88.

19. Resolution of the Supreme Court of 17.09.2019, case №. 243/2194/18. Unified State Register of Court Decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84449791>. (Accessed 27.09.2024).

20. Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of 13.11.2019, case No. 1-07/07. Unified State Register of Court Decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85869105>. (Accessed 27.09.2024).

21. Decision of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court of 12.08.2020, case No.

334/5670/18. Unified State Register of Court Decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90906069>. (Accessed 27.09.2024).

22. Decision of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court of 12.08.2020, case No. 333/7457/16-k. Unified State Register of Court Decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91010414>. (Accessed 27.09.2024).

23. Decision of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court of 19.09.2019, case No. 488/2433/15. Unified State Register of Court Decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84573737>. (Accessed 27.09.2024).

24. Decision of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court of 12.06.2019, case No. 676/3183/15-к. Unified State Register of Court Decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82492138>. (Accessed 27.09.2024).

Bayrachna L.K., Karpenko M.V. Fruit of poisonous tree doctrine: domestic and international practice of application. – Article.

The article reveals and details the doctrine of the fruit of the poisonous tree as one of the most relevant concepts of criminal procedure, which has a fundamental theoretical and applied significance in the context of the practice of international judicial bodies.

The article focuses on the standards of admissibility of evidence developed and based on the case law of the European Court of Human Rights. In particular, the author analyses the legal positions of the ECHR which raise problematic aspects of the admissibility of evidence and their assessment by national courts with a view to ensuring compliance with procedural guarantees.

As a result, the author defines the essence of the doctrine of the fruit of the poisonous tree in terms of its origin and approaches to understanding, through the prism of the Supreme Court of Ukraine's case law and its importance in the national judicial system. The author determines that the doctrine provides that if a source of evidence is inadmissible as a result of a violation of criminal procedure legislation, then other evidence obtained with its help will be the same. The

author establishes that the primary condition for the application of the studied doctrine is the causal link between the primary inadmissible evidence obtained with violation of the essential rights and freedoms of a person in criminal proceedings and the derivative evidence obtained through this information.

Keywords: *criminal procedure, European Court of Human Rights, fruit of poisonous tree doctrine, inadmissibility of evidence, right to a fair trial, court practice, Supreme Court of Ukraine.*

Авторська довідка:

Байрачна Лариса Кімівна – кандидатка філософських наук, доцентка, доцентка кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, *l.k.bayrachna@nlu.edu.ua*.

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3405-4368>

Карпенко Мілена Вадимівна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня факультету слідчої та детективної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, *m.vad.karpenko@nlu.edu.ua*.

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-7034-1049>

Стаття надійшла до редакції 18 жовтня 2024 р.